

Kuulamisoskusest ja selle puudumisest

Ene Tigas ja Helen Hirsnik,

TÜ eetikakeskuse kriitilised sõbrad

Kui sageli tunneme, et tahaks midagi öelda, kuid ei julge, sest äkki mõistetakse väljaöeldut valesti – võetakse hinge, saadakse haiget ja ei kuulda tegelikult seda, mida öeldi. Kardame anda kriitilist tagasisidet neile, kellega oleme igapäevaselt seotud, sest väljaöeldu võib omavahelist (professionaalset) suhet kahjustada. Kuidas siis saavutada selline suhtlus, kus eri osapooltel (näiteks lapsevanemal ja õpetajal) on võimalik erinevaid arvamusi ilma hirmuta välja öelda, neid ühiselt kaaluda ja koostöiselt lahenduseni jõuda?

Me kõik oleme isemoodi ehk tuttavaks saamine

Selleks on esmalt vaja luua usalduslik suhe, mis saab alguse omavahel tuttavaks saamisest. Kuid kellega tuttavaks saada? Lasteaia kontekstis on ülioluline koostöö õpetajate ja lapse pere vahel. Seega tuleb tuttavaks saada lapse perekonnaga. Aga kuidas seda määratleda? On eri tüüpe perekondi (tuumpere, päritolupere, laiendatud pere) ja neilgi omakorda palju erinevaid variatsioone. Sellest lähtuvalt oleks mõistlik, et lasteaias arutletakse ja määratletakse, kes kuuluvad lasteaia jaoks olulises mõttes iga konkreetse lapse perekonda. See annab teadmise, kellega koostöist suhtlust alustada ning lapse vajadusi välja selgitada.

Siinkohal üks positiivne näide õpetajate ja laste peredega tuttavaks saamisest:

Lasteaia sõimerühma tulid uued lapsed augusti lõpus, nädal enne uut õppeaastat. See oli harjutamise aeg. Suvel toimus küll lasteaiaga tutvumise päev, kuid rühma minnes on ikka kõik teistmoodi. Lapsevanemad said koos lapsega rühmas olla ja tegid nädal aega ennelõunased tegevused kaasa. Õpetajatele oli see küll suur koormus, kuid nende eesmärk oli saada tuttavaks nii lastega kui lastevanematega ning lasta lastel turvaliselt lasteaiaga harjuda. Õpetajad olid sellel nädalal hommikupoolikuti kahekesi tööl ja kogu rühm läks koju peale lõunasööki. Lapsevanemad suhtlesid omavahel ja jagasid kontakte. Õpetajad said iga lapse vanemaga kasvõi natukenegi rääkida. Lapsevanem pidi kodus täitma lapse nn

isikukaardi, kus olid küsimusteks ka magamise ja söömise eripärad ning lapse olulisemad vajadused. Lapsevanem ei andnud seda lehte lihtsalt niisama õpetajale, vaid nad leidsid aja, mil said rahulikult lapsest rääkida. Õpetaja oli kuulaja rollis ja nii tekkis esimene hea kontakt lapsevanemaga.

Mareki vanematel on aga rääkida hoopis teistsugune lugu:

Marek alustas lasteaeda hoiurühmas ja enne sinna minemist korraldati kõikidele vanematele ühine infopäev, kus tutvustati lasteaia päevakava ja ootuseid lapsevanematele. Seejärel toimusid kaks proovipäeva, kus Marek sai rühmas olla koos ühe vanemaga, kellel paluti küll olla samas ruumis, kuid hoida lapsega teatavat distantssi. Seejärel alustas Marek hoiurühmas käimist ja vanemate suhtlus lasteaiaiga oli minimaalne. Mõne nädala pärast kuulsid Mareki vanemad ühelt teiselt sama rühma lapsevanemalt, kuidas Marek oli nutnud ja õpetajaga vaielnud, sest hommikuringis õpiti koduloomi ja Marek ütles, et tal on kodus lambad ja kitsed. Kuna Marek käis linnalasteaias, arvas õpetaja, et lambad ja kitsed on Marekil ehk vanaema juures ja päris kodus neid olla ei saa. Tegelikult elaski Marek maal ja tema vanemad tõesti kasvasid lambaid ja kitsi. Seepärast jäi Marek endale kindlaks ja vaidles õpetajale vastu ning laps oli endast üsna väljas.

Koostöise suhte loomine algab esimesest hetkest ja selle rajamist peab alustama rühma õpetaja. Kui esmapilgul kõik laabub, siis aja jooksul võib ikkagi tekkida situatsioone, kus õpetaja teadmised lapse kodust jäävad lünklikuks. Siinkohal on õpetajal paslik endalt küsida: kas ma tean lapse kohta vajalikku infot, et parimal viisil tema arengut toetada? Mareki loo puhul oleks pidanud õpetajal tekkima küsimus: miks laps nii tulihingeliselt vaidleb ja oma seisukohas nii kindel on, mis on selle taga?

Lapsevanematega on võimalus kohe esimesel lasteaeda tuleku sügisel läbi viia tutvumisvestlus. See on koht, kus saab küsida ja rääkida, kus ja kellega laps koos elab, või kas näiteks vanavanemaid saab ka lasteaeda kutsuda jne. Lasteaiad, kus toimuvad perevestlused kaks korda aastas, on loonud head koostöised suhted lapsevanematega. Ainult omavahel suheldes saab teada lapse vajadustest ja eripärast.

Omavahel tutvavaks saamine peab hõlmama ka edasisi suhtluskokkuleppeid. Et edasine koostöö oleks sujuv, on määrava tähtsusega, kuidas, millal ja millist informatsiooni omavahel jagatakse. Pühendunud lasteaiaõpetaja tegutseb pidevalt laste kõrval, mistõttu on keeruline leida hetke, et iga lapsevanemaga hommikuti ja õhtuti suhelda. Lastevanematel võib aga olla ootus ja vajadus õpetajaga kontakt luua, et saada oma lapse päeva kohta olulist ja väärtuslikku informatsiooni – tagasisidet. Tõsi, on vanemaid, kel sellist ootust ei ole, ning ka vanemaid, kelle vajadus suhtluse järgi ongi tavapärasest suurem. Kuidas siis sellises olukorras käituda?

Eneseanalüüsi küsimused lasteaiale

Kas olete omavahel arutlenud ja kokku leppinud, kuidas ja millal toimub teie lasteaia lapse ja perega tutvumine? Millised on need olulised teemad ja küsimused, mis on teie lasteaia jaoks olulised pere kohta teada? Mida peab pere lasteaia kohta teadma? Kas ja milliseid suhtlusalaseid kokkuleppeid olete oma lasteaia teinud ning kellega?

Laste ja nende erinevate vajaduste tundmaõppimine on oluline samm väärtuskasvatuse kontekstis. Empaatiat ja hoolivust saame kasvatada vaid mõistmise abil – me kõik oleme erinevad ja enamik meist on võimelised selle teadmise ka kohanema. Erinevust on raske mõista siis, kui meil on selle kohta vähe informatsiooni. Teadmatus tekitab hirme ja nii võime eesmärgipärase väärtuskasvatuse asemel jõuda lausa väärtuskonfliktini. Viimane on sage juhtuma olukordades, kus rühmas on erivajadusega laps. Sellisel juhul on määrava tähtsusega informatsiooni jagamine ja ühiste lahenduskesksete arutelude korraldamine. Sel moel toimuva väärtuseltituse abil luuakse empaatiline ja mõistev keskkond nii lastele kui ka täiskasvanutele.

Näide 1. Liisa käis hoiurühmas, kus oli palju lapsi ja nendega toimetamas kaks täiskasvanut, ent hommikuti ja õhtuti viibis lastega üks töötaja. Juba rühmaga harjumise ajal sai selgeks, et üks lastest ei osanud ennast veel verbaalselt väljendada ja kippus teisi lapsi hammustama. Igale hammustusele järgnes vanemate pahameel. Vanemad nõudsid selgitusi, kohest sekkumist ja isegi lapse hoiust eemaldamist. Üsna pea said kõik vanemad direktorilt kirja, milles teatati, et laste turvalisuse huvides ei suhtle hoiutöötajad enam vanematega lapse üleandmise hetkel, sest kogu tähelepanu on suunatud lastele ja konfliktide

ennetusele. Liisa vanemad olid seepeale üsna nõutud, sest hoiuga kohanemise periood oli keeruline ja nad tundsid puudust igaõhtusest tagasisidest, mis oleks neile kinnitanud, et lapse päev hoius möödus hästi. Liisa vanemad ei osanud tekkinud olukorda lahendada ja ootasid hetke, mil laps jõuab lasteaiarühma. Nad lootsid, et sealsete õpetajatega on tagasiside andmine teisiti korraldatud.

Näide 2. Marti oli sõimerühmas olnud kaks kuud, kui ilmnes probleem – hammustamine. Nimelt hammustas Marti teisi lapsi, mistõttu ei julgenud lapsevanemad enam oma lapsi lasteaeda tuua. Iga päev läks keegi hammustuse jälgedega koju. Rühmaõpetajad olid nõutud, samas teadsid nad, et lapsed on sellises vanuses, kus hammustamine võib olla üks eneseväljenduse viise. Nad konsulteerisid lasteaia juhtkonnaga, kes omakorda võttis ühendust nõustamiskeskuse sotsiaalpedagoogiga. Lapsevanematele korraldati koosolek, kus sotsiaalpedagoog rääkis nii lapse arengust kui ka selgitas täiskasvanutele käitumisviise, kuidas reageerida, kui laps kaaslas hammustab. Rühmaõpetajad kasutasid samal koosolekul võimalust ka kokku leppida edasine suhtlus lapsevanematega – selleks kaardistati iga pere vajadused ja ootused ning lepidi kokku, millise sagedusega ja mil moel õpetajad lapse päeva kohta tagasisidet annavad. Enamasti sobis suhtluskanaliks Eliis, kuid mõne vanema jaoks oli oluline isiklik ja vahetu tagasiside. Vanematele sobis õpetaja selgitus, et sellist tagasisidet saab ta anda vaid kuni kella viieni, sest siis on tööl ka õpetaja abi, kes samal ajal teisi lapsi jälgib.

Liisa näide illustreerib olukorda, kus ei jagata informatsiooni, ei julgeta omavahel ausalt ja avameelselt suhelda ega leida kõigile sobivat lahendust. Samas kui Marti probleemi lahendamise puhul võetakse arvesse nii seadusest tulenevaid kohustusi (lapsed peavad viibima täiskasvanu järelevalve all) kui ka iga pere individuaalseid vajadusi. Koosoleku käigus kaardistatakse vanemate ootused ja seejärel tehakse vastavad kokkulepped. Sotsiaalpedagoogi kaasamisega suurendatakse mõistmist, et jõuda ühise lahenduseni.

Näide 3. Nelja-aastaste laste rühmas tekkis Kairiga probleem, sest ta tegi teistele lastele haiget ja ei suutnud oma raevuhoogusid kontrollida. Algul olid õpetajad segaduses ja süüdistasid ennast, et nad ei saa hakkama. Püüdes olukorda

lahendada, rääkisid nad ka Kairi vanematega. Probleem süvenes ning hakkas lõpuks kogu lasteaeda puudutama. Õpetajad soovitasid Kairi vanematel viia laps erialaspetsialisti juurde, et teada saada, kas Kairiga on kõik eakohane ja tervislik seisund korras. Lapsevanemad keeldusid. Lasteaed korraldas ka mitmeid ümarlaudu, kus olid kohal lasteaia lapsega tegelevad täiskasvanud ja erialaspetsialistid väljastpoolt, kuid tulemust see ei toonud, sest Kairi vanemad kuulasid küll teised osapooled ära, kuid jäid seisukohale, et probleem ei ole lapses. Lasteaia juht kutsus Kairi vanemad ka enda juurde vestlusele, et ehk siiski leitakse mingi lahendus, kuid seegi oli tulemuseta. Rühma teised lapsevanemad said väga pahaseks: miks lasteaed midagi ette ei võta, miks selline laps üldse lasteaias käib, kas teda ei saaks välja arvata, miks ei otsita tugiisikut? Lapsevanematel oli ka õigus pahane olla, sest olukord oli nende laste jaoks ebaturvaline. Tõsise pöörde võttis olukord siis, kui Kairi käitus ühel hetkel ohtlikult nii enesele kui ka teistele lastele ja töötajatele. Lasteaia juht suutis küll Kairi maha rahustada, kuid sai ise füüsiliselt vigastada. Ka siis ei olnud Kairi vanemad nõus erialaspetsialisti poole pöörduma, et selgust saada, mis tingib Kairi sellise käitumise. Nad olid jätkuvalt arvamusel, et nende lapsel pole midagi viga, kodus tal käitumisega probleeme ei ole ning et põhjus on lasteaias. Lõpuks viisid nad Kairi teise lasteaeda, kuid kõik kordus ka seal.

Kuidas tulla toime lapsevanematega, kes on täiesti kindlad, et kodus on neil kõik korras, laps on tubli ja terve ning õpetajad on ebaprofessionaalsed? Kairi on näide erivajadusega lapsest, kelle vanemad suurest armastusest oma lapse vastu ei suuda lapsega seotud probleeme ja antud hetkel erivajadusi tunnistada. Kas lasteaed tegi midagi valesti, jättis lapse või lapsevanemad kuulamata? Lasteaed püüdis teha omalt poolt kõik võimaliku, kuid kui teine osapool ei soovi lahendust leida, on tulemuseni keeruline jõuda. Ja vahel juhtub, et selleni ei jõutagi ega suudeta ka last aidata. Lõpptulemusena otsustavad ja vastutavad lapsevanemad lapse arendamise eest. Kui teadlikult nad seda teevad, on näha lapse käitumisest.

Kuna lapsevanematel võivad puududa igasugused kogemused ja teadmised lapse arenguastmetest, loodavad nad lasteaia peale, sest seal töötavad professionaalid, kes teavad, kuidas last ja lapsevanemat toetada. Seepärast on lasteaia esmane tegevus välja selgitada lapsevanema vajadused ja teadmised/oskused. Lapsevanemal on õigus „nõuda vajalike

tingimuste loomist laste mitmekülgseks arenguks ja kasvamiseks, aidates ise kaasa nende tingimuste kujunemisele“ (Koolieelse lasteasutuse seadus). Kuid selle seadusepunkti võtmesõnaks on omavaheline koostöö ja suhtlemine.

Koostöö on lapse vajadustest lähtumise alus

Lõunane puhkeaeg on tõenäoliselt kõige ilmekam näide lapsest ja tema vajadustest lähtumisest. „Tervisekaitsenõuded koolieelses lasteasutuses...“ § 14 lg 4 ütleb: „Päevakava kohaselt võimaldatakse ühe kuni kolme aasta vanusele lapsele vähemalt üks kord päevane uneaeg. Vanematele lastele peab olema tagatud päevas vähemalt üks tund puhkeajaga valikuvõimalusega une ja muu vaikse tegevuse vahel.“ Siiski paljudes lasteaedades see nii ei ole. See tähendab, et on lapsi, kes muidu käiksid lasteaias hea meelega, aga „vihkavad lasteaeda, sest seal sunnitakse magama“.

Näide 1. Anni kodused lõunauinakud jäid ära, kui Anni oli neljane. Lasteaias pidi Anni lõunaund magama ja esialgu ei olnud see probleem. Ühel hetkel muutus aga Anni lõunauni terve pere mureks. Lasteaias uinus Anni alati ja seetõttu olid õpetajad veendunud, et Anni on lõunaund vajav laps. Pere jaoks tähendas see aga pikki õhtuid, kui Anni nuttes und ootas ja lõpuks südaöö paiku uinus, et vanemad ta hommikul äärmiselt pahura ja väsinuna üles ajaksid. Hommikuti oli Anni alati nii halvas meeleolus, et rõõmuga lasteaeda minekust polnud juttugi. Anni vanemad olid mures ja tõstatasid korduvalt teema lasteaias, et ehk oleks võimalik Annil lõunaune ajal millegi muuga tegeleda. Õpetaja jäi endale kindlaks, et lastele on und vaja ja ka Annil tuleb lõuna ajal voodis olla.

Mida oleksid saanud Anni vanemad sellises olukorras teha? Kuigi nad rääkisid oma murest korduvalt õpetajatega, ei võetud neid kuulda. Enamasti said nad ise õpetajatelt loengu kodustest unerituaalidest ja füüsilise koormuse tähtsusest. Seda et Anni kodus nutiseadmeid ei kasutatud ja õhtud veedeti alati aktiivselt koos tegutsedes, õpetajad kuulda ei võtnud. Anni vanemad tundsid, et nad on ise süüdi, et ei oska oma last õigel ajal magama saada. Ilmselt oleksid vanemad end paremini tundnud, kui neid oleks ka päriselt kuulatud, kui nad oleksid kogenud peegeldamist ja mõistmist, lahenduste leidmist. Lisaks sellele tõuseb siin esile autonoomia väärtus – iga laps on oma vajadustega eriline ja saab oma vajadusi väljendada üksnes toetavas ja turvalises keskkonnas.

Näide 2. Ühes lasteaias pöördus lapsevanem sama murega oma lapse rühmaõpetajate poole. Lapsevanem oli eelnevalt kogunud kokku ka teiste vanemate arvamused ja teadis, et rühmas on veel lapsi, kes lõunaund enam tegelikult ei vaja. Rühmaõpetajad kuulasid vanema ära ja korraldasid lastevanemate koosoleku ainult selle küsimusega: kas ja millal vajavad lapsed päevast und? Enne koosolekut lepiti kokku, et kõik saavad oma arvamuse välja öelda, keegi kedagi ei kritiseeri ja üheskoos püütakse lahendus leida. Aktiivse koosoleku lõpuks leiti lahendus: laps, kes ei taha magada või ei jää magama, saab soovi korral vaikselt teises toas mängida. Omavahel lepiti kokku ka see, kuidas selgitada und vajavatele lastele, miks kõik lapsed magama ei pea.

Lapsest lähtumine on lapse arengu tervikuna toetamine. Üks osa on lasteaed, teine osa on kodu. Lasteaed ei saa toimetada ainult enda vajadustest lähtuvalt. Näiteks kui laps magab lasteaias lõunaund ja see mõjutab õhtul tema magama jäämist, siis tuleb läheneda sellele probleemile individuaalselt. See ei ole meie või teie töö, vaid see on tervik – koostööna saab luua lapse arenguks vajalikud tingimused.

Kuidas lahendada olukord, kui lasteaias osa lapsi magab ja teised mitte? Eri lasteaedades kasutatakse lõunaune alternatiivina erinevaid lähenemisi. Osades lasteaedades toimuvad tavapärase lõunaune ajal huviringid, korraldatakse mitmesuguseid, ka rühmadeüleseid tegevuskeskuseid või kasutatakse seda aega tugispetsialistide tööks. Üheruumilises rühmas on võimalik koopereeruda naaberrühmaga: ühes rühmas on need, kes magavad, naaberrühmas need, kes ei maga. Või siis viiakse mittemagavad lapsed saali muusika- või liikumisõpetaja juurde rahulikke mängima, või rühma teise ruumi vaikselt omaette tegutsema (lastel on oma nn puhkepesad, mida laps seab puhkuse ajaks valmis). Suuremad lapsed saavad tegeleda ka igasuguste nokitsemistöödega, näiteks õmblevad, heegeldavad vms.

Kogemused on näidanud, et lapsed mõistavad erinevusi ja erinevaid vajadusi väga hästi. Küll aga ootavad nad selgitust. Näiteks võiks selgituseks olla, et kui mõni laps lõunaund magab, siis ei jää ta õhtul magama ja öösel ei maga nii palju, kui peab. Selgitades ilma hinnanguta, ilma suunamiseta, saavad lapsed suurepäraselt aru.

Iga lasteaed on omanäoline ja oma ruumiliste võimalustega. Oluline on tahe leida lahendusi. Selleni jõuab lapsevanemate ja rühmatöötajate koostöö kaudu.

Lastevanematega koostöös on mitmesuguseid võimalusi, kuidas teada saada, mis on lapse arenguks vajalik. Alustada saab küsitlusest, näiteks mis kell ja kuidas läheb laps õhtul magama ja kas hommikul on ärkamisega raskusi. Üks võimalusi on teaduspõhiste koolituste korraldamine, eesmärgiks tõsta lastevanemate teadlikkust – kui laps ei maga lõunaund ja läheb õhtul varem magama, siis kuidas see toetab lapse arengut; või vastupidi – kui laps ei maga lõunaund ja läheb ka hilja magama, siis kuidas see pärsib lapse arengut. Soovi korral leiab antud teema kohta lisainfot Kene Verniku (unepsühholoog) veebilehelt (<https://www.kenevernik.ee/laste-uni>).

Eneseanalüüsi küsimused lasteaiale

Kas olete oma lasteaias arutanud, kuidas saavad õpetajad teada, millised on lapse vajadused? Kas õpetajad kuulavad vanemat? Kas ja kuidas kuulatakse last? Kas ja kuidas toetavad õpetajad lapse oskust mõista ja rääkida oma vajadustest? Kui vanemat ja last on kuulatud, siis kas ja kuidas hakatakse lahendusi otsima?

Kui lasteaia sees ja rühmade ning perede vahel on kokku lepitud, kuidas ja millal omavahel suheldakse ja mida tähendab päriselt kuulamine, siis on oluliselt lihtsam lahendada ka keerulisi olukordi.

Näide 3. Muidu alati rõõmsameelne ja lasteaia suhtes positiivselt meelestatud Maria keeldus ühel päeval lasteaeda minemast. Pika ja nutuse jutuajamise tulemusel selgus, et keegi oli lasteaias ühe mänguasja ära lõhkunud ning selle siis ära peitnud. Kui õpetaja katkise mänguasja avastas, oli ta väga pahane ja kui keegi lastest oma süüd ei tunnistanud, ütles õpetaja, et järgmisel päeval istuvad kõik lapsed hommikuringis nii kaua, kuni süüdlane on oma teo üles tunnistanud. Õnneks oskas Maria ema last lohutada ja julgustada. Järgmisel päeval läksid nad käsikäes rühma ja palusid, et õpetaja tuleks garderoobi nendega rääkima. Kolmekesi vesteldes tunnistas õpetaja oma viga, vabandas ja kinnitas Mariale, et keegi ei pea hommikuringi istuma jääma, kuid üheskoos arutatakse, miks oli

selline tegu vale ja kuidas seda võiks lahendada. Maria läks rõõmsalt oma rühma ja veetis seal toreda päeva.

Mida teha siis, kui laps ei taha enam mingil põhjusel lasteaeda minna? Kuidas saab lapsevanem aru, et tegemist ei ole lapsepoolse piiride katsetamise või mugavusega, vaid tõelise mure ja vastumeelsusega? Vastutus otsustamisel lasub lapsevanemal. „Sain selgeks, et keegi teine ei seisa minu lapse eest. See on ikka ainult meie, vanemate, ülesanne,“ ütles ka Maria ema. Õnneks saab lapsevanem toetuda oma lapse aktiivsele kuulamisele ning vajadusel leiad abi spetsialistidega nõu pidamisest (vt näiteks siit: <https://tarkvanem.ee>).

Kõik selles artiklis toodud näited põhinevad lapse kuulamisel. Mõnel juhul on abi leitud lasteaia seest, mõnel juhul mitte. Selleks et lasteaed saaks oma teadmiste ja oskustega vanemat toetada, tuleb jõuda usaldusliku ja positiivse suhteni. Suhte loomine ja hoidmine peab olema lasteaia teadlik ülesanne, kuid ei maksa unustada, et nagu igasuguses suhtes, on ka lasteaia ja lapse pere vahelises suhtes kaks osapoolt. Mõistagi tähendab see ka jagatud vastutust. Mõlema osapoole teadlik (lasteaia poolt juhitud) lähenemine võimaldab lahendada ka keerulisemaid väärtuskonflikte. Kui aga lapsevanem lahendust ja abi saamist ei taju, on mõistlik uurida lasteaia või rühma vahetamise võimalusi.

Õpetaja juhtida ja vastutada on rühmas toimuv. Missuguse koostöise raja õpetaja eri sihtrühmadega loob, sõltub juba tema enda valikutest ja otsustest. Kui õpetaja ka ei oska igale probleemile ise lahendust leida, siis igal juhul on esimene samm seda tunnistada, ja siis juba abi küsida. Samuti ei tohiks märkamata jääda positiivselt lahendatud probleemid. Üks osa eneseteadlik õpetaja olemisest on jagada ja analüüsida kolleegidega oma kogemusi – miks probleem tekkis, mida me saame sellest olukorrast õppida, kuidas edaspidi veelgi paremini olukordi lahendada. Me saame alati oma elu paremaks muuta: enda käitumist kujundada ja ennast arendada. Kõik meie tegemised on väärtustest laetud ning millist väärtust me oma käitumise ja suhtlemisega edasi anname, sõltub meie endi teadlikkusest.